

Звягіна І.Н.,

старший викладач кафедри публічного права

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

УДК 341.985.28

ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ВИЗНАННЯ ТА НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ

Визнання та виконання міжнародного арбітражного рішення в Україні не може порушувати публічний порядок України. На нашу думку, за своєю суттю міжнародне арбітражне рішення – це частина правопорядку тієї держави, на території якої воно ухвалене. Міжнародні арбітражні рішення приймаються міжнародними арбітражними судами на підставі норм іноземного права. Зміст застереження про публічний порядок полягає в тому, що права й обов'язки, що виникли на підставі іноземного арбітражного рішення й на підставі норм іноземного права, не можуть бути реалізовані в нашій державі, якщо наслідки виконання рішення будуть несумісні з основами державного ладу, основними громадянськими правами й свободами.

У різний час дослідженням публічного порядку займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці: А.С. Довгерт, О.О. Мережко, Л.А. Лунц, В.І. Кисіль, М.М. Богуславський, А.Н. Жильцов та інші. Питання публічного порядку під час визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні досліджене недостатньо, що підтверджується відсутністю наукових публікацій і суперечливою судовою практикою.

Метою статті є дослідження визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні, за якого не порушується публічний порядок України. Завдання дослідження можна сформулювати як з'ясування випадків, коли права й обов'язки, що виникли на підставі арбітражного рішення й на підставі норм іноземного права, не можуть бути реалізовані в Україні.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Підстави відмови в наданні дозволу на примусове виконання арбітражного рішення передбачені п. б ч. 2 ст. V Нью-Йоркської Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. (далі – Конвенція) [7].

У визнанні й наданні згоди на примусове виконання арбітражного рішення може бути відмовлено, якщо вповноважений орган державної влади країни, в якій вирішується питання про визнання та виконання арбітражного рішення, прийде до висновку, що визнання та надання згоди на примусове виконання арбітражного рішення суперечить публічному порядку такої країни. Аналогічне положення міститься в п. 2 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [4].

Конвенція та законодавство України не містять вичерпного визначення публічного порядку як підстави для відмови в наданні дозволу на примусове виконання рішення іноземного арбітражу. Аналогічна ситуація склалася й у національному законодавстві інших держав – учасниць Конвенції.

У той же час відповідно до п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 р. № 12 «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» (далі – Постанова Пленуму ВСУ № 12) під публічним порядком належить розуміти правопорядок держави, визначальні принципи й засади, які становлять основу наявного в ній ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності й недоторканності, основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо) [8].

У цій Постанові Пленум Верховного Суду України також указав, що розглядаючи клопотання про визнання іноземних арбітражних рішень, суд не має права розглядати правильність указаних рішень по суті. Це означає, що у зверненні до виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу може бути відмовлено судом виключно в тому випадку, якщо з публічним порядком України несумісні наслідки виконання такого рішення на території України, а не зміст самого такого рішення по суті.

У Постанові Судової палати в цивільних справах Верховного Суду України від 13.04.2016 р. у справі № 6-1528цс15 Верховний Суд України сформулював правовий висновок про те, що категорія публічного порядку застосовується не до будь-яких правовідносин у державі, а лише щодо суттєвих основ правопорядку, і про те, що публічний порядок – це публічно-правові відносини, які мають імперативний характер і визначають основи суспільного ладу держави [9].

Як зазначено в науково-практичному коментарі Закону «Про міжнародне приватне право» за редакцією А.С. Довгерта, міжнародний публічний порядок будь-якої країни включає фундаментальні принципи та засади правосуддя, моралі, які держава бажає захистити навіть тоді, коли це не має прямого відношення до самої держави; правила, які забезпечують фундаментальні політичні, соціальні й економічні інтереси держави (правила про публічний порядок); обов'язки держави з дотримання своїх зобов'язань перед державами й міжнародними організаціями [12, с. 78].

Головною ознакою публічного порядку є те, що він має трактуватися залежно від обставин реальної ситуації. Загальновизнаним є те, що попередження злочинів, захист меншин і суспільного здоров'я охоплюються захистом публічного порядку. Фактично категорія публічного порядку є найбільш відкритою для тлумачення, адже стосується будь-якого аспекту ефективного функціонування суспільства та держави.

Розмите визначення публічного порядку доволі часто використовується недобросовісними боржниками, які програли арбітраж, для уникнення відповідальності за своїми зобов'язаннями. Дане питання стало предметом уваги Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. У п. 21 інформаційного листа від 11.12.2015 р. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ звернув увагу голів судів на узагальнення судової практики розгляду справ про відмову у визнанні та виконанні рішень міжнародних арбітражів, якщо вони суперечать публічному порядку [10].

Вивчення справ, переданих для узагальнення, показує, що оспороюючи рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду чи Морської арбітражної комісії при Торговельно-промисловій палаті України або заперечуючи проти його виконання, сторони дуже часто посилаються на таку підставу для скасування рішення або для відмови у визнанні та/або виконанні цього арбітражного рішення, що арбітражне рішення суперечить публічному порядку України. При цьому, як правило, це робиться без додаткової аргументації, а лише з посиланням на порушені норми матеріального чи процесуального права [10].

Таким чином, головним завданням застереження про публічний порядок у міжнародному праві є вирішення колізій законів різних країн. Застереження про публічний порядок у міждержавних відносинах, урегульованих міжнародними нормативно-правовими актами, відмінне від застереження про публічний порядок, яке міститься в національному законодавстві, що встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один зі своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, відмінними від українського [10].

Об'єктом застереження про публічний порядок є міжнародні приватноправові відносини, а предметом – незастосування іноземного права, яке обране для регулювання цивільно-правових відносин з іноземним елементом, якщо його застосування порушує публічний порядок держави. У цьому разі застереження про публічний порядок урегульовує самостійну сферу суспільних відносин, яка не залежить від сфери міждержавних відносин [10].

Попри певну розпливчастість визначення публічного порядку, наведеного в п. 12 Постанови Пленуму ВСУ № 12, усе ж таки можна встановити певні випадки, коли виконання іноземного арбітражного рішення буде несумісне з публічним порядком України:

а) однозначно не сумісне з публічним порядком виконання рішень, що порушують основні конституційні права й свободи людини й громадянина (наприклад, право на здійснення підприємницької діяльності);

б) не сумісне з публічним порядком виконання рішень, ухвалених із порушенням процесуальних прав відповідача;

в) не сумісне з публічним порядком виконання іноземних арбітражних рішень у випадках, коли таке виконання зачіпатиме імперативні норми національного публічного права. Ідеться, насамперед, про правостановлюючі рішення, наприклад, якщо рішенням установлюється право приватної власності на об'єкти, які законом можуть бути лише надані в користування [8].

Національне законодавство України не містить чіткого визначення поняття «публічний порядок України». Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право» норма права іноземної держави не застосовується, якщо її застосування призводить до наслідків, явно несумісних з основами правопорядку (публічним порядком) України. У таких випадках застосовується право, яке має найбільш тісний зв'язок із правовідносинами, а якщо таке право визначити або застосувати неможливо, застосовується право України [5].

Для більш детального розкриття змісту вказаного поняття слід звернутися до положень окремих законів України, які визначають правопорядок України, головні принципи й засади, які становлять основу державного ладу.

У цивільно-правовому розумінні зміст поняття «публічний порядок» розкривається законодавцем у ст. 228 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3]. Ця норма закону прямо не стосується питання визнання й звернення до виконання іноземних арбітражних рішень на території України. На нашу думку, її зміст може застосовуватися під час визначення критеріїв суперечності арбітражних рішень публічному порядку.

Відповідно до ст. 228 ЦК України правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини й громадянина, на знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, на незаконне заволодіння ним [3].

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України в п. 18 Постанови Пленуму ВСУ від 06.11.2009 р. № 9, правочинами, що порушують публічний порядок, є правочини, які посягають на суспільні, економічні та соціальні основи держави [11]. Відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право» відмова в застосуванні права іноземної держави не може ґрунтуватися лише на відмінності правової, політичної чи економічної системи України [5].

Рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути визнане таким, що суперечить публічному порядку України, якщо в результаті його виконання будуть учинені дії, прямо заборонені

законом або такі, що завдають шкоди суверенітету чи безпеці держави, що зачіпають інтереси великих соціальних груп, які є несумісними з принципами побудови економічної, політичної, правової системи держави, такі, що зачіпають конституційні права й свободи громадян, а також дії, що суперечать основним принципам і засадам цивільного законодавства, зокрема таким, як рівність учасників цивільних правовідносин, недоторканність власності, свобода договору тощо.

Суд може вдатися до застереження про публічний порядок лише тоді, коли застосовувана норма іноземного права може призвести до результату, несумісного з публічним порядком України. Суд чи інший правозастосовний орган може вдатися до застереження про публічний порядок, якщо застосування норми права іноземної держави призводить до наслідків, явно несумісних з основами правопорядку України. Така вимога явної несумісності зобов'язує суд вимагати докази, щоб переконатися, що така несумісність має безсумнівний характер. По суті, це положення закону орієнтує суддів на застосування такого застереження лише у виняткових випадках безсумнівної впевненості суддів у тому, що застосування норм іноземного права призведе до результату, недопустимого з погляду української правосвідомості, а також обмежує сферу звернення до застереження, виключає його широке застосування.

З огляду на п. 12 Постанови Пленуму ВСУ № 12 під публічним порядком належить розуміти правопорядок держави [8]. Норми ч. 1 ст. 5 Господарського кодексу України визначають категорію правового господарського порядку як складову частину суспільного господарського порядку [2]. Отже, визнання та виконання арбітражного рішення порушуватиме конституційні основи правового господарського порядку в Україні, тобто публічний порядок у сфері господарювання, лише якщо зазіхатиме на об'єкти, визначені ст. 5 Господарського кодексу України.

Окрім цивільно-правового та господарсько-правового складника, поняття «публічний порядок України» характеризується ще й таким складником, як моральні засади українського суспільства. Моральні засади українського суспільства як складова частина публічного порядку України визначаються Законом України «Про захист суспільної моралі», відповідно до ст. 1 якого суспільна мораль – це система етичних норм, правил поведінки, що склалися в суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість [6].

Отже, визнання й виконання арбітражного рішення в Україні не може суперечити ані публічному порядку України в цивільно-правовому контексті, ані моральним засадам українського суспільства. Таким чином, категорія публічного порядку застосовується не до будь-яких правовідносин у державі, але лише

до суттєвих основ правопорядку. На нашу думку, найбільш точно та повне визначення було сформульоване Верховним Судом України в Постанові Судової палати в цивільних справах Верховного Суду України від 13.04.2016 р. у справі № 6-1528цс15. Публічний порядок – це публічно-правові відносини, які мають імперативний характер і визначають основи суспільного ладу держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18–22. Ст. 144.
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 25. Ст. 198.
5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 32. Ст. 422.
6. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 14. Ст. 192.
7. Про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень: Конвенція від 10.06.1958 р. Офіційний вісник України. 2004. № 45. Ст. 329.
8. Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 р. № 12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-99> (дата звернення: 25.01.2018).
9. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13.04.2016 р. у справі № 6-1528цс15. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E20EA25D2D884EC0C2257FB8001FBD24](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E20EA25D2D884EC0C2257FB8001FBD24) (дата звернення: 25.01.2018).
10. Про практику розгляду судами справ про оспорювання рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду України при Торгово-промисловій палаті України та про визнання та виконання рішень міжнародних та іноземних арбітражів: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 р. / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html (дата звернення: 25.01.2018).
11. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09> (дата звернення: 25.01.2018).
12. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / за ред. доктора юридичних наук, проф. А.С. Довгєрта. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. 352 с.

Звягіна І.Н. ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ВИЗНАННЯ ТА НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ

У статті досліджується питання публічного порядку під час визнання та надання дозволу суду на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Зміст застереження про публічний порядок полягає в тому, що права й обов'язки, що виникли на підставі іноземного арбітражного рішення й на підставі норм іноземного права, не можуть бути реалізовані, якщо наслідки виконання рішення будуть несумісні з основами державного ладу, основними громадянськими правами й свободами. Суд може застосувати застереження про публічний порядок лише тоді, коли норма іноземного права може призвести до результату, несумісного з публічним порядком України.

Ключові слова: публічний порядок, правовий господарський порядок, імперативні норми національного публічного права, визнання та виконання міжнародного арбітражного рішення, міжнародний комерційний арбітраж, міжнародні договори.

Звягина И.Н. ВОПРОС ПУБЛИЧНОГО ПОРЯДКА ПРИ ПРИЗНАНИИ И ПРЕДОСТАВЛЕНИИ РАЗРЕШЕНИЯ НА ИСПОЛНЕНИЕ РЕШЕНИЙ МЕЖДУНАРОДНОГО КОММЕРЧЕСКОГО АРБИТРАЖА В УКРАИНЕ

В статье исследуется вопрос публичного порядка при признании и предоставлении разрешения суда на исполнение решений международного коммерческого арбитража в Украине. Смысл оговорки о публичном порядке состоит в том, что права и обязанности, которые возникли на основании иностранного арбитражного решения и на основании норм иностранного права, не могут быть реализованы, если последствия исполнения решения будут несовместимы с основами государственного строя, основными гражданскими правами и свободами. Суд может использовать оговорку о публичном порядке только в том случае, если применяемая норма иностранного права может привести к результату, несовместимому с публичным порядком Украины.

Ключевые слова: публичный порядок, правовой хозяйственный порядок, императивные нормы национального публичного права, признание и исполнение международного арбитражного решения, международный коммерческий арбитраж, международные договоры.

Zviagina I.N. ISSUE OF PUBLIC POLICY IN RECOGNITION AND GIVING THE PERMISSION TO ENFORCEMENT OF THE ARBITRAL AWARDS OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

This article studies issue of public policy in recognition and giving the permission of the court to enforcement of the arbitral awards of international commercial arbitration. The content of public policy clause is that rights and obligations arising on the basis of a foreign arbitral award and on the basis of the rules of foreign law cannot be implemented if the consequences of the implementation of the award will be incompatible with the foundations of the state system, the basic civil rights. The court may apply public policy clause only when the applicable rule of foreign law may lead to a result incompatible with the public order of Ukraine.

The main feature of public policy is that it should be treated depending on the circumstances of the real situation. It is generally acknowledged that crime prevention, protection of minorities and public health are protected by the public policy. In fact, the category of public policy is most open to interpretation, since it concerns any aspect of the effective functioning of society and the state. Thus, the public policy clause, as the basis for refusal to recognize and grant permission for the enforcement of a foreign arbitral award, is widely used by unscrupulous debtors in connection with the lack of a clear definition of the violation of the public order of Ukraine.

The main task of the public policy clause in international law is to resolve the conflicts of laws of different countries. An application of a foreign law by arbitral tribunal cannot be regarded as a violation of the public order even if such norm is not provided in the legislation of Ukraine. Only violation of the fundamental principles and norms of Ukrainian legislation may lead to a breach of public order.

Accordingly, the recognition and enforcement of a foreign arbitral award can be considered to be contrary to the public order of Ukraine only if it encroaches on the social, economic and social foundations of the state. Therefore, courts should devote special attention to ground for the refusal of recognition and enforcement of international commercial arbitral award if such recognition is contrary to public policy in the state in which recognition is sought.

Key words: public policy, legal commercial order, imperative rules of national public law, recognition and enforcement of international commercial arbitral award, international commercial arbitration, international treaties.